

Žmogus, supamas gamtos, veikiamas laiko ir aplinkos, išgyvena ciklišką metų kaitą. Gyvenimo, gamtos pokyčiai – natūralūs ir savalaikiai. Amžino ir kintamo gyvavimo būviai, vyraujanti tvarka bei pasikartojantys vyksmai reiškiasi nesibaigiančia spirale. Gamtos vegetacijos cikle išskiriami du laikotarpiai: aktyvus šiltasis ir pasyvus šaltasis. Pavasario lygiadieniu gamtoje prasideda nauji metai. Nuo šios dienos gamta bunda: aktyvėja jos gyvybiniai procesai, prasideda naujas žmogaus veiklos ciklas. Tai – žemdirbystės, derliaus metų pradžia. Pavasarį žemė atsiveria, jos gyvybė atrakinama, o rudenį prasideda ramybės laikotarpis – gamta keliauja ilsėtis. Metų laikų kaita – gamtos nubudimas pavasarį, kupėjimas, vešėjimas ir šviesa vasarą, spalvų paletė, ramybė ir susikaupimas rudenį, sąstingis ir poilsis žiemą – mus inspiruoja pajusti gamtos ritmą.

Remiantis kalendorinių metų, švenčių ir darbų ciklais, sudarytas ir šios knygos turinys. Pagrindiniai skyriai įvardinti metų laikais: „Pavasario folkloras“, „Vasaros folkloras“, „Rudens folkloras“, „Žiemos folkloras“. Gamtos sezoniškumu bei cikliškumu siekiama padėti ikimokyklinio, mokyklinio amžiaus vaikams pažinti, perprasti, o ugdytojams paprasčiau, aiškiau perteikti tradicinio folkloro kūrinius. Taip tikimasi palengvinti ugdymo įstaigų darbuotojų kūrybinį darbą. Toks ir yra šio leidinio tikslas.

Keturis knygos skyrius sudaro metų laikų švenčių, darbų, apie gyvąją gamtą bei vaikų folkloro kūriniai (dainos, šokiai, rateliai, žaidimai, skaičiuotės). Penktasis skyrius skirtas nūdienos vaikų folkloro kūrybai.

Pirmasis leidinio skyrius „Pavasario folkloras“ pradedamas dviem gavėnios kūrinių: daina „To to to, stovi oželys“ ir žaidimu-šoku „Vakietukas vaketytei“. Gavėnia, pasak etnologo Aleksandro Žarskaus, tai žemės ir visos gamtos atsigavimo iš žiemos miego laikotarpis¹. Kitaip tariant, gamtoje tai – pereinamasis metas. Užgavėnės – kilnojama šventė, kartais švenčiama ir kovo pradžioje, tad gavėnia trunka ir kovo bei balandžio mėnesiais. Be to, pateikėjai nurodo, kad kai kuriuos dainos „To to to, stovi oželys“ variantus dainuodavo ir piemenys ganydami². Žaidimo-šoku „Vakietukas vaketytei“ dainuojamame tekste tiesiogiai paminėtas žodis gavėnia: „pakaks man’ per gaven’“, tačiau kada ar koku laikotarpiu žaisdavo, žymi pateikėja Emilija Kuzavinienė (Zaukaitė)³ nenurodė. Daugiau šio žaidimo-šoku variantų neaptinkama. Šiame skyriuje publikuojama Velykų (dainelė-oracija „Aš mažas žiekelis“, sūpuoklinė „Velykela raduolela“), Jurginių („Jurgi, tėvas šaukia“) švenčių, piemenų dainos („Raliu, karvytes, raliu“, „Kurr liu liu“), paukščių pamėgdžiojimai (vyturio, pempės, gegutės), erzinimai (gandro), įvairios vaikų dainos („Atbėga laputė patvaksnodama“ ir kt.), sutartinė „Tuto, strazdeli, tuto“, šokiai ir rateliai, kurie tinkami atlikti pavasarį.

„Vasaros folkloras“ apima nemažą spektrą vaikų dainų, paukščių ir gyvūnų pamėgdžiojimų (kregždės, volungės ir kt.), piemenų dainų ir žaidimų („Ganau, ganau avelas“, „Ateina lietus“ ir kt.), čia publikuojama Kupolinių, šienapjūtės, rugiapjūtės, avižapjūtės dainų ir ratelių („Kupolio rože, kupolijyte“, „Pjausim dobilą“, „Vai tu, rugeli“ ir kt.), taip pat skudučių sutartinė „Avižos baltos“.

1 Žarskus, Aleksandras. *Rėdos knyga. Baltų kalendorinės šventės*. Kaunas, 2009, p. 127.

2 Pvz., žr. *Gervėčių melodijos*. Sudarė ir parengė Vida Daniliauskienė, Joana Giedrė Razmukaitė. Vilnius, 2003, Nr. 38.

3 Emilija Kuzavinienė (1903–1992), kilusi iš Obelių apyl., Rokiškio r., pateikė nemažą pluoštą iš mamos išmokyti sutartinių, dainų, žaidimų ir kt.

Skyriuje „Rudens folkloras“ sudėta šio metų laiko darbų dainos ir rateliai („Pasėjau pupų“, „Aš pasėjau linučius“, „Pakulnis audeklas“ ir kt.), piemenų dainelės („Nuvažiouk, debesielė“, „Saulalal, motinėla“), vaikų dainos („Baravykai, baravykai“, „Oi tu, ozy, nu nu nu“ ir kt.), skaičiuotės („Kukū kubiliuku“, „Daise, dvaise“), žaidimas „Ožys“, šokiai („Tindirioška“, „Rūpuž, rūpuž“), sutartinė „Buvo dėdė Vilniuj“.

Advento-Kalėdų („Leliuj, tu, kiškulia“, „O ir atlėkė baikštoji elnė“, „Žasų tiltas“ ir kt.), Užgavėnių („O tai dyvai“, „Kur tas senis“, „Eršmit, eršmit“) dainos, žaidimai, rateliai ir šokiai sudaro visą ketvirtąjį skyrių „Žiemos folkloras“.

Penktajame skyriuje „O ką šiandien vaikai kuria?“ publikuojama dalelė Vilniaus kunigaikščio Gedimino progimnazijos trečiųjų ir ketvirtųjų tradicinio folkloro kūrybos: grandininės dainos, pajuokavimai, mįslės bei Užgavėnių kaulijimai. Pastarieji – tai oracijos, kurias mokiniai kuria kiekvieną žiemą, o per Užgavėnių šventę įdomiausių kaulijimų autoriai apdovanojami. Šioje mokykloje⁴ ne vienerius metus dėstoma etnokultūra ir įkvėpia vaikus tradicinei kūrybai.

Didžioji dalis šio rinkinio kūrinių publikuojama pirmą kartą, tik keletas jų perspausdinama iš kitų leidinių. Prie kiekvienos dainos, šokio, ratelio, žaidimo, skaičiuotės ar posakio nurodoma informacija apie pateikėjus, užrašytojus, šifruotojus bei kūrinio signatūrą.

Kūrinių tekstai, pateikėjų komentarai ar paaiškinimai užrašyti stengiantis išlaikyti autentišką formą, tarmines ypatybes. Retesni žodžiai paaiškinami šalia dainos ar ratelio. Siekiant geriau atspindėti tarmių specifiškumą, naudojamos ir specialios raidės bei ženklai. Žemaičių tarmėje dažnai balsiai a, e, i, u tariami panašiai kaip ilgieji, tuomet yra rašoma ā, ē, ī, ū. Raidė l žymi kietą l prieš priešakinės eilės balsius, šis garsas būdingas aukštaičių bei dzūkų tarmėms. Apostrofu žymimi žodžio gale esantys minkštieji priebalsiai.

Melodijų transkripcijos leidinyje pateikiamos supaprastintos, t. y. pagrindinė melodija ir tik būdingiausi jos variantai. Dainų melodijos užrašytos nesudėtingose tonacijose, prieš metrą laužtiniuose skliaustuose nurodant tikrąjį kūrinio aukštį (pirmąją natą). Garso aukštinimas ar žeminimas ketvirtadaliu (ar mažiau) tono virš natos pažymimas rodyklėle žemyn arba aukštin (↓↑). Punktyrinė linija (.....) virš natos nurodo imituojamą gyvūno balsą.

Prie leidinio pridedama ir kompaktinė plokštelė su kūrinių garso įrašais. Jie leis išgirsti, pajusti atlikimo stilių bei tarmių subtilybes ir pasitarnaus mokymosi tikslams. Kūriniai, skelbiami kompaktinėje plokštelėje, leidinyje pažymėti specialiu ženklu ◀, o skaičius po jo nurodo garso įrašo eilės numerį.

Leidiny bus naudingas ne vienam folkloro mylėtojui, dirbančiam su vaikais ir jaunimu. Ši rinktinė gali būti ir pagalbinė metodinė priemonė ikimokyklinio ugdymo pedagogams, etnokultūros, muzikos mokytojams bei vaikų folkloro ansamblių vadovams.

Dėkojame Lietuvos muzikos ir teatro akademijos Muzikologijos instituto Etnomuzikologijos skyriaus Muzikinio folkloro bei Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Tautosakos archyvams už galimybę skelbti juose saugomus tautosakos kūrinius. Taip pat dėkojame Vilniaus kunigaikščio Gedimino progimnazijos mokiniams, kurie dalyvavo šios knygos rengimo kūrybiniame procese.

4 Etnokultūra dėstoma Kunigaikščio Gedimino progimnazijos Blindžių skyriuje.

Lijana Šarkaitė-Viluma